

Äidin helmasta kansan seimeen

Varhaiskasvatus, tytöt ja äidit Uno Cygnaeuksen (1810–1888) kasvatustajattelussa

Erika Posti

Kandidaattitutkielma, historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Tutkielman valmistumiskuukausi 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaattitutkielma, historia**Erika Posti****Äidin helmasta kansan seimeen — Varhaiskasvatus, tytöt ja äidit Uno Cygnaeuksen (1810–1888) kasvatusajattelussa****Sivumäärät: 27**

Kandidaattitutkielmassani tutustun pastorin ja kansakoulujen ylitarkastajan Uno Cygnaeuksen koottuihin kirjoitelmiin, jotka liittyvät hänen suunnitelmiinsa Suomen Suuruhtinaskunnan kansallisopetuksen uudistamisesta 1800-luvun puolivälissä. Tutkimuskohteena ovat hänen kirjoituksensa, ja niitä ympäröivä ajallinen konteksti erityisesti liittyen alle 9-vuotiaiden pikkulasten koulusuunnitelmaan ja kaitsemiseen lastenseimissä ja lastentarhoissa. Tämän lisäksi tarkastelen, minkälaisia suunnitelmia Cygnaeuksella oli vanhempien tyttöjen opinnoista, odotuksista ja roolista hoitajina lastenseimessä ja –tarsassa mallikoulun eli seminariumin yhteydessä.

Tutkielmassa esittelen Cygnaeuksen aikalaisia ja edeltäjiä, jotka inspiroivat ja loivat perustan oppimismetodeille ja –malleille, joita Cygnaeus adaptoi omiin suunnitelmiinsa. Keskeisiä henkilöitä olivat opettajat Johann Heinrich Pestalozzi ja Friedrich Fröbel ja heidän lapsilähtöinen opetusmallinsa, jälkimmäisen tapauksessa fröbelismi. Käsittelen myös uudistusta kohtaan Suomessa esitettyä vastustusta, erityisesti Cygnaeuksen vertaiselta suurmieheltä, J.V. Snellmanilta. Vielä viimeisimpänä, mutta ei suinkaan vähäisimpänä, esittelen Cygnaeuksen yhteyttä merkittäviin naisopettajiin ja opiskelijoihin, jotka edistivät lastentarhatoimintaa naislähtöiseltä kannalta. Tarkoituksena on tuoda esille Cygnaeuksen progressiivinen ajattelu ja vaikutus naisten tasa-arvoiseen opiskeluun.

Avainsanat: Uno Cygnaeus, pikkulapset, lapsuuden historia, naisten koulutus, Suomen kansakoulu, seminarium, lastenseimi, lastentarha

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Lastenseimet ja -tarhat kasvatuksen instituutioina	8
2.1	Suunnitelmia mallikoulujen perustamisesta	8
2.2	Cygnaeuksen vaikutteita ja kiistoja	10
2.3	Laulua, leikkiä ja Raamattua	13
3	Hoitajattaret, naisten kasvattava rooli	16
3.1	Naisopettajat tulevat	16
3.2	Tulevien kasvatus, mitä tytöt oppivat koulussa	18
3.3	Äidin katse pienten lasten kasvatuksessa	20
4	Loppuluku	23
	Lähdeluettelo	25

1 Johdanto

Lapset ovat yhteiskunnan tulevaisuus. Tämä on samassa määrin rohkaiseva ja ristiriitaa herättävä väite nykypäivänä. Lapsuus itsessään on kuitenkin hyvin uusi konsepti Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. 1800-luvulla teollisen kehityksen myötä keksittiin ajatus lapsuudesta, eli erotettiin se omaan kehitysvaiheeseensa, jonka edustajilla on omat erityistarpeensa ja vapautensa. Lapsuuden idea ei toki koskenut kaikkia, mutta käytännössä lasten asema parani kasvavassa keskiluokassa, eikä ollut enää pelkästään ylempien luokkien lasten etuoikeus. Suuri tekijä lapsuuden muodostumisessa oli koulutuksen lisääntyminen.¹ Koulutuksen uudistuminen ja laajeneminen maaseudulle Suomessa ei kuitenkaan syntynyt pelkästä huolesta kansalaisten osaamisen suhteen, vaan motiivina oli myös ottaa kiinni muu teollistuva, modernisoituva Eurooppa. Ihmisiä tuli kouluttaa työskentelemään ja kilpailemaan niin kutsutussa modernissa maailmassa.²

Tutkimuskysymykseni on siis, kun koko perhe pääsi töihin ja kouluun, mukaan lukien naiset, niin kuka hoiti perheen pienimpiä. Toinen tutkimuskysymykseni on pohtia, miten pienten lasten varhaiskasvatuksen lastenseimissä ja -tarhassa tulisi toimia tyttöjen ja naisten ohjaamana Uno Cygnaeuksen mukaan ja tarkastella miten se näkyi käytännössä kansakoulu-uudistuksessa.

Tutkimukseni kohteeksi olen valinnut Uno Cygnaeuksen kirjoitelmat hänen matkoistaan ja suunnitelmistaan kansakoulu-uudistuksen kynnyksellä noin 1850-luvulta alkaen, ja kulmineituen 1860-luvun puoliväliin. Työn tehokkuuden helpottamiseksi olen valinnut käyttää teksteistä julkaistua kokoelmaa vuodelta 1910. Tarkemmin ottaen kokoelma siis sisältää Cygnaeuksen kirjoittamia kirjeitä, matkakertomuksia ja luetteloita, joissa kaikissa hän erittelee ideoitaan koskien Suomen kansakoulu-uudistusta, jonka johtamiseen hänet oli asetettu. Cygnaeuksen muistelmat kattavat kaiken opettajien seminaariumeista mallikoulujen opetussuunnitelmiin.³ Cygnaeuksen kirjoitusten tukena käytän myös artikkelia ”Pastori U Cygnaeuksen ehdotus Suomen kansakoulun järjestämiseen”, kolmiosainen artikkeli, joka julkaistiin *Hämäläisen*-sanomalehdessä maaliskuussa 1861, joissa kuvaillaan tiivistettynä Cygnaeuksen uudistus-ehdotukset seminariumeille. Tulen käyttämään kahta kolmesta osasta.

¹ Roivainen 2017, 14–16.

² Heikkinen 2011, 11.

³ Cygnaeus (1861) 1910, alkulause.

Tässä tutkielmassa olen rajannut kohteeni nimenomaan osioihin, joissa käsitellään pienten lasten hoitoa ja koulutusta mallikoulujen yhteydessä olevissa lastenseimissä ja –tarhoissa. Keskityn erityisesti opetukseen, mutta myös siihen, kenen tehtäväksi Cygnaeus oli ajatellut lastenhoidon kuuluvan. Tutkielmaa ymmärtääkseen on huomioitava, että Cygnaeuksen lastentarhan vanhemmat oppilaat vastaavat iällisesti Suomen nykyisen koulujärjestelmän kolmatta luokkaa.

Ennen kuin voidaan siirtyä käsittelemään Uno Cygnaeuksen vaikutusta kansakoulujärjestelmään ja hänen ajatuksiaan lasten kasvatuksesta, on hyvä aluksi esitellä Cygnaeuksen tausta ja perustietoja hänen elämästään. Uno Cygnaeus syntyi vuonna 1810 Hämeenlinnassa Hämeen läänin silloisen veromestarin perheeseen. Cygnaeuksen isä menehtyi Unon ollessa vasta kahdeksanvuotias ja perhe muutti Janakkalaan, jonka naapurikunnassa sijaitsevassa kartanossa Cygnaeus sai kotiopetusta kartanon poikien kanssa. On arveltu, että opettaja Abraham Melleniuksen ankarat opetusmenetelmät herättivät Cygnaeuksen kiinnostuksen kasvatustieteeseen.⁴

Uno Cygnaeus kokeili monia eri urapolkuja lääkäriapulaisena ja pappina, mutta taloudelliset vaikeudet ja rooliin sopimaton käytös saivat hänet vaihtamaan aloja muutamankin kerran ennen kuin hän ryhtyi kansvatusalan uudistajaksi. Suuri inspiraatio hänen tulevaan uraansa syntyi, kun hän toimi Sitkan siirtokunnan luterilaisen seurakunnan ensimmäisenä pappina Alaskassa. Siellä hän pohti, miten Suomen kouluihin voisi saada samanlaista tasa-arvoa ihmisten opetukseen, mitä hän koki opettaessaan eri taustan ihmisiä Amerikkalais-Venäläisen kauppakomppanian pappina.⁵

Kun Venäjän keisari Aleksanteri II antoi Suomen suuruhtinaskunnan toimeksi uudistaa koulutusta maaseudulla, Cygnaeus lähetti ehdotuksensa kansakoulujen toiminnasta 1857. Osa hänen ehdotuksistaan meni läpi, ja auttoi yhtenäisen suunnitelman muodostumisessa. Cygnaeus muun muassa käytti kasvatustieteen edelläkävijöiden Friedrich Fröbelin ja Johann Heirich Pestalozzin teorioita suunnitelmansa pohjana.⁶

Cygnaeuksen kirjoitusten tueksi olen valinnut tutkimuskirjallisuutta, joissa käsitellään pienten lasten kasvatusta, tärkeimpänä Juhani Tähtisen teos *Miten kasvattaa pikkulapsia: kasvatustieteellinen ja -suuntausten lähtökohtien muutoksia Suomessa 1850–1989 suomenkielisten kasvatustieteellisten ja hoito-oppaiden sekä aikakauslehdistön ilmaisemana*, joka on julkaistu vuonna 1992.

⁴ Luukkanen (2000) 2024.

⁵ Luukkanen (2000) 2024.

⁶ Luukkanen (2000) 2024.

Myös erittäin tärkeä teos, joka tulee olemaan ohjenuorani aikalaisen koulutuksen kokonaiskuvan ymmärtämiseen, on Anja Heikkisen ja Pirkko Leino-Kaukiaisien toimittama kokoelma *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle* (2011). *Valistus ja koulunpenkki* on kattava kokoelma artikkeleja, jotka käsittelevät monipuolisesti koulutuksen kehityksen osia edellä mainitun vuosisadan ajalta, politiikasta ja suunnittelusta käytännön toteutuksiin, oppivelvollisuuteen ja järjestelmän hiertymäkohtiin. Cygnaeuksen suhdetta aikalaisiinsa taas käsittelee parhaiten Veli Nurmen kirja *Uno Cygnaeus. Suomalainen koulumies ja kasvattaja* (1988).

Yksi suurimmista haasteista, jonka odotin kohtaavani tutkimusta tehdessäni, on se, että lapsuuden tutkimus alana on suhteellisen uutta ja sen historia jää usein selvitettäväksi rivien välistä, muistitiedosta ja aineellisesta kulttuurista. Siksi olen päätenyt tukeutumaan jopa museologian alan väitöskirjaan, jossa on kontekstualisoitu 1800–1900-lukujen lapsuuden kuva puukeutumisen avulla ja se kattaa myös yleisen kuvan aikalaisten suhtautumisesta lapsien hyvinvointiin ja sen kiihkeästä muutoksesta. Lapsuuden historiasta on hyvin haastavaa saada tietoa, sillä lapset eivät osaa kirjoittaa ja maaseudun aikuiset Suomen alueella eivät sen tarkemmin pitäneet kirjaa lasten rutiineista tai päivän aktiviteeteista. Kuitenkin hyvä ponnahduslauta arjen tutkimiseen ovat ihmisten käyttämät vaatteet ja niiden ohjeet.

Tutkimusmenetelmänäni tässä työssä käytän diskurssianalyysia eli tulen lukemaan Cygnaeuksen koottuja kirjoituksia, ja tuomaan niitä ajan kulttuurilliseen kontekstiin, erityisesti hänen elämäänsä rinnastaen sekä vaikuttajiansa elämäntöihin. Käyn läpi kirjallisuutta lasten kasvatuksesta ja vertaan Cygnaeuksen suunnitelmia ja ajatuksia aikansa ideaaleihin, ja aiemien tutkimusten pohjalta tutkin myös, miten naisten asema nähtiin kasvattajina.

Osittain tutkin myös muiden lastenseimien perustamista. Pääasiallisesti keskityn kirjallisuuteen, joka kertoo naisopettajista ja tyttöoppilaista, erityisesti lastenseimeissä ja -tarhoissa, joten tulen sivuuttamaan huomattavan osan muiden luokka-asteiden koulunkäynti-informaatiosta. Tulen kuitenkin käsittelemään muutamia asioita, joita kansakoulun tytöille opetettiin lastenhoidosta ja heidän roolistaan yhteiskunnan äitihahmoina.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa käsitelen Cygnaeuksen suunnitelmia, ideologioita ja inspiraatiota kansakoulu-uudistuksen luomisessa. Hahmotan myös poliittista kontekstia tämän koulutusilmiön takana. Esittelen kasvatustieteiden uranuurtajat Friedrich Fröbelin ja Johann Pestalozzin, joiden teoriat toimivat Cygnaeuksen opintosuunnitelman perustana ja inspiroivat hänen hankettaan ylipäänsä. Sitten avaan enemmän, mitä käytännössä kuului Cygnaeuksen

suunnitelmiin ja miten pikkulasten päivään kuuluisi pedagogisten perustelujen kera. Toisessa käsittelyluvussa tulen erittelemään, miten Cygnaeus tuki naisten ja tyttöjen opiskelua. Käyn läpi hänen opetussuunnitelmansa sille, miten tytöistä kasvatettaisiin hyviä lasten holhoojia ja miten hän henkilökohtaisesti tuki ensimmäisten naisopettajien kouluttautumista. Viimeisimpänä käsittelen äitien asemaa yhteiskunnassa ja miten Cygnaeuksen aikana kasvatuksen lähtökohdat muuttuivat.

2 Lastenseimet ja -tarhat kasvatuksen instituutioina

2.1 Suunnitelmia mallikoulujen perustamisesta

Ennen kuin voi lähteä tarkastelemaan lastenseimiä ja -tarhoja, on tärkeä ymmärtää, että kyseiset instituutiot eivät ole synonyymejä nykyiselle kunnalliselle ja yksityiselle päiväkotijärjestelmälle. Päiväkoti käsityksenä syntyi vasta 1970-luvulla. Käytän termiä varhaiskasvatus, vaikka se on anakronistinen käsite, kyseinen termi on myös uudempi. Virallisesti Suomen laissa vaadittiin, että kunta järjestää kaikille sitä tarvitseville päivähoidtoa ja 6-vuotiaille mahdollisuuden esikouluopetukseen 1970-luvulla.⁷ Koulujärjestelmän olemassaolo ei kuitenkaan sekään ole itsestäänselvyys.

Vuoden 1856 valtiopäivillä Venäjän ja siten Suomen suurruhtinaskunnan hallitsija saneli määräyksen uudistukselle, jonka mukaan kansanopetusta pitäisi parantaa. Tämän idean taustalla oli jo muissa länsimaissa kukoistanut valistuksen aikakausi, joka sai alkusysäyksensä Euroopassa 1700–1800-luvuilla. Yleinen, silloin radikaali mielipide oli, että yleissivistyksen ei tulisi olla rajattu luokan tai omaisuuden perusteilla. Tarkoitus oli siis tuoda Suomen perusopetus muun sivistyneen Euroopan tasolle. Esimerkkiä kansankoulutuslaitoksista löytyy jo muista Pohjoismaista, joihin vastaavia instituutioita oli perustettu jo Tanskaan vuonna 1814, Norjaan vuonna 1827 ja Ruotsiin vuonna 1827.⁸

Vuonna 1857 pastori Uno Cygnaeus lähetti *Viborg*-lehden julkaistavaksi omat mielipiteensä kansakoulujen perustamisesta. Cygnaeus vetoaa esityksessään nimenomaan kansanvalistuksen tärkeyteen. Maailmassa, joka 1800-luvulla oli keskittynyt teollisuuteen ja rangaistusperusteeseen oikeusjärjestelmään, Cygnaeus tuo esille lähtökohdan, joka on vieläkin tunnettavissa nykyisessä suomalaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa. Sivistys on rangaistusta parempi tapa puuttua köyhyyteen ja rikollisuuteen. Kansakoulun tarkoituksena olisi nimenomaan luoda mahdollisuus oikeaan lukutaitoon ja antaa tietoisuus alemmipilokkaisille yhteiskunnan jäsenille hankkia yleissivistys.⁹

On otettava huomioon, että teollisuus toi mukanaan liikenteellistä ja kaupallista innovaatiota ja yhä useammasta ihmisestä tuli osa globaalia teollista kaupankäynnin aikaa. Vielä vuosisata

⁷ Kuikka 1994, 7-8.

⁸ Jalava 2011, 75.

⁹ Cygnaeus (1857) 1910, 3–5.

ennen Cygnaeuksen aikaa moni ihminen ei ollut matkustanut oman kirkonkylänsä ulkopuolelle satunnaisia markkinamatkoja lukuun ottamatta, ja nyt kansa oli siirtymässä maaseuduilta kaupunkeihin.¹⁰

Ensimmäinen mallikoulu perustettiin Jyväskylään ja se aloitti toimintansa vuonna 1863.¹¹ Koulu toimi seminariumin yhteydessä, ja oli tarkoitettu opettajien koulutusympäristöksi ja poikkeuksellisesti sijaitsi maaseudulla. Kansakoulu-uudistuksen mukaan myös maaseudulle tulisi kouluja. Pitkään aikaan koulutuksen harvinaisuutta Suomessa oli selitetty käytännöllisillä argumenteilla. Erityisen harvaanasuttuun maahan katsottiin olevan mahdotonta rakentaa kattava säännöllinen kouluverkosto, joten vuosisatoja maaseudun lapset ja aikuiset saivat tyytyä kiertävien lukkareiden satunnaiseen opetukseen. Köyhemmille lapsille alettiin myös ylläpitämään kouluja kaupungissa ylempiluokkaisten naisten hyväntekeväisyyden toimesta 1840-luvulla, mutta se takasi vain perustason lukutaidon ja Raamatun opin.¹²

Mallikoulut olivat sukupuolitettuja. Cygnaeus katsoi sen olevan hyvin olennaista nuorten kansalaisten kasvatuksessa. Kansakoulussa eri yhteiskuntaluokat ehkä kohtaisivat, mutta sukupuoliroolit silti pitivät pintansa. Suurin syy oli osittain siinä, että tytöille ja pojille tuli opettaa erilaisia elämäntaitoja lukemisen ja laskemisen rinnalla. Hän erityisesti painotti, että jos kahden eri koulun perustaminen ei olisi mahdollista kunnalle, niin tyttökoulusta olisi enemmän hyötyä kuin poikakoulusta.¹³ Käsitykseni mukaan tyttöjen opiskelun kannustaminen Suomessa oli hyvin poikkeuksellista, sillä tyttö oli liian tärkeä äidin apurina maalaiskodissa.¹⁴

Palataksemme perheen pienimpien pariin on muistettava, että lastenseimet ja –tarhat tulivat Suomen koulu järjestelmän osaksi 1860-luvulla, kansakoulujen kyljessä. Lastenseimiin aluksi hyväksyttiin alle neljän vuoden ikäisiä lapsia, mutta heidän piti olla pois imetysvaiheesta. Näin mainostettiin *Hämäläinen*-lehdessä maaliskuussa 1861.¹⁵ Suunnitelmissaan Cygnaeus kuitenkin kirjoittaa, että seminariumiensa kokeiluvaiheessa vaatimukset olivat vielä tiukempia. Alun perin hän ajatteli lastenseimen oppilaat 4–5-vuotiaiksi. Lapsilla ei myöskään saanut olla fyysisiä vammoja tai synnynnäisiä vikoja, jotka estäisivät heitä oppimasta ikätoveriensä tasolla, erityisesti lastentarhaan siirtyessä tätä vaatimusta valvottiin tiukemmin. Lastentarhaan

¹⁰ Heikkinen 2011, 17.

¹¹ Kuinka 1935, 9.

¹² Lujala, 2007, 62.

¹³ Cygnaeus (1857) 1910, 17.

¹⁴ Cygnaeus (1857) 1910, 25.

¹⁵ Hämäläinen 1.3.1861.

lapsi siirrettiin viiden vuoden ikäisenä ja toisin kuin nykyään, he siirtyivät kansakouluun vasta yhdeksänvuotiaina.¹⁶ Siksi vältän ilmaisuja kuten kouluikäinen, sillä nykyinen käsityksemme ei vastaa 1850-luvun ajatusta.

Tärkeää on myös huomauttaa, että Jyväskylän mallikoulu oli käytännössä sisäoppilaitoksen kaltainen. Mahdollistaakseen opiskelun harvaanasutussa maassa, Cygnaeuksen suunnitelmien mukaan suurin osa pitäjäkoulujen oppilaista asui koulussa heille järjestetyissä makuusaleissa, ja vain osa tulisi kouluun ulkopuolelta. Myös opettajat, opettajataret sekä seminaariopiskelijat saattoivat asua seminariumin tiloissa. Kaikilla kuitenkin piti olla omat liinavaatteensa ja tuoda muut tarvikkeet arkeen kotoa. Kaikissa lähteissäni on hieman eri tietoa siitä, oliko koulussa asuminen täysin ilmaista, mutta se on oletettavaa, sillä tarkoitus oli nimenomaan antaa vähäosaisille mahdollisuus opiskeluun. Koulun ulkopuolella asuvien oppilaiden piti kuitenkin maksaa 30 ruplaa.¹⁷

Lastenseimeen Cygnaeuksen suunnitelmien mukaan otettaisiin ensisijaisesti toisen vanhempansa menettäneitä, köyhiä tai muista syistä huonoissa kotiooloissa asuvia lapsia. Cygnaeus korostaa esityksessään, että seimeen tulisi ottaa tyttölapsia, ja poikalapsia vain poikkeustapauksissa, jos syyt ovat pakottavat.¹⁸ Oletettavasti tämä varovaisuus johtuu halusta pitää tytöt ja pojat erossa. Tämä myös viittaa Cygnaeuksen näkemyksiin ja intohimoon parantaa naisten koulutuksen ja sivistyksen asemaa, jota käsittelen tarkemmin myöhemmässä luvussa.

2.2 Cygnaeuksen vaikutteita ja kiistoja

Suuri esikuva, jonka teorioihin ja keksintöihin Uno Cygnaeus perusti suurimman osan opetussuunnitelmastaan, oli saksalainen pedagogian uranuurtaja Friedrich Fröbel (1782–1852). Fröbel oli erityisen kiinnostunut pikkulasten kehityksestä ja tutkimaan heidän kehitystään leikin kautta. Johann Pestalozzi (1746–1827) oli puolestaan Fröbelin suuri innoittaja.¹⁹

¹⁶ Cygnaeus (1857) 1910, 314.

¹⁷ Hämäläinen 1861 1.3. & 8.3.1861..

¹⁸ Cygnaeus (1858) 1910, 221.

¹⁹ Encyclopedia Britannica 2024.

Fröbel kehitti instituution, jonka hän nimesi *kindergarten*²⁰, tai kuten se on suomeksi käännetty, lastentarha. Ensimmäinen tällainen lastentarha aloitti toimintansa vuonna 1816, Turin- gissa. Fröbelin merkittävät oppilaat levittivät hänen teorioitaan muualle Eurooppaan Fröbelin kuoleman jälkeen, joka tapahtui vuonna 1852.²¹

Fröbelin teorioista kehittyi fröbelistinen kasvatusteoria. Fröbelismin periaatteet perustuvat leikkiin. Hänen praktiikkansa takana on idea ihmisestä aktiivisena osallistujana, sen sijaan, että oppiminen tapahtuisi pelkästään sivusta seuraamalla. Käytännön oppivälineenä Fröbel kehitti setin leluja, jotka tunnetaan myös nimellä Fröbelin lahjat tai palikat. Settiin kuului puu- palikoita erilaisissa geometrisissä muodoissa sekä kokoelma värikkäitä palloja, joiden kokoi- naisuutena on tarkoitus musiikin kera kehittää pienten lasten maallista ja sielullista hahmotus- kykyä.²²

Cygnaeus viittaa suoraan Fröbelin leluihin lastenseimen ja –tarhan opetussuunnitelmissaan. Hänen suunnitelmansa ohjeistaa käyttämään leluja niille tarkoitettussa ikä- ja kehitysjärjestyk- sessä. Kuten Fröbel itsekin, mutta silti ideaan lisäten, Cygnaeus painottaa, että leikki on ruu- miillisen hallinnan kehityksen yksi tärkeimmistä työkaluista ja että laululeikit ovat olennainen osa lastenseimen kasvatustoteita. Fröbelin tavoin Cygnaeus kuitenkin selittää, että leikin tulee olla hallittua ja opettajattaren valvomaa, jotta sopusointu säilyy eikä dynamiikka muutu itsekeskeiseksi. Leikin tarkoituksena on estää velttoutta ja tarkkaamattomuutta, joiden katsot- tiin johtavan huonoon käytökseen myöhemmin elämässä. Tämä painotus leikkiin pätee Cyg- naeuksen suunnitelmassa sekä lastenseimessä ja jatkuu lastentarhan ensimmäiseen luokkaan.²³

On tärkeä jälleen tässä vaiheessa muistaa, että tuolloin lapsia ei vielä nähty toiminta-aloittei- sina yksilöinä, vaan joko passiivisina olentoina vauvana ja sittemmin harjoittelevina mi- niaikuisina. Kuitenkin nimenomaan eräs aikalainen lapsuuden merkkipilari jää unholaan yleiskäsityksessä. Tällä tarkoitan, että lapset, joiden ikäisten opettamiseen Cygnaeus oli ni- menomaan erikoistunut, puettiin kolttuihin eli yksinkertaisiin pellavamekkoihin. Nämä auttoi- vat tekemään 3–6-vuotiaista lähes ulkoisesti sukupuolettomia ja helpon ylläpidon takia antoi- vat pienokaiselle vapauden luurata ja ahertaa talouden töiden lomassa.²⁴

²⁰ Kirjaimellisesti saksasta käännettynä ”lapsi puutarha”.

²¹ Curtis 2024.

²² The editors of Encyclopedia Britannica 2024.

²³ Cygnaeus (1861) 1910, 267.

²⁴ Roivainen 2017, 114.

1800-luvun kasvatuksesta tulee modernille pohjoismaalaiselle luultavasti helposti kuva välinpitämättömästä, ankarasta ja kurjasta, ellei puhuta ylempien luokkien oloista. Kuitenkin tällä vuosisadalla alettiin nähdä myös vauvat yksilöinä.²⁵ Cygnaeus mainitsee vauvojen herkkyyden ja erityistarpeet jopa opetussuunnitelmassaan. Hänen mukaansa lasten seimessä aktiiviteettien tuli olla rauhallisia ja tarpeeksi hiljaisia, etteivät ne ärsytä lapsen herkempiä aisteja. Lasten kanssa tulee olla kärsivällinen ja esitellä asioita yksi kerrallaan.²⁶

Palatakseni ajassa taakse päin Fröbelin edeltäjään ja toiseen Cygnaeuksen suureen inspiraatioon Johann Pestalozziin (1746–1827), joka oli sveitsiläinen opettaja ja opetuksen reformoija. Hän painotti teorioissaan rakkauskasvatusta. Fröbel omaksui Pestalozzin ajatuksen ihmisenä aktiivisena osallistujana ja oppijana, minkä mainitsin edellisessä luvussa. Jälkimmäisen filosofia painottaa tutun ja uuden järjestystä oppimisen suunnan ohjaajana, ja miten lapsia tulisi ryhmittää kyvyn mukaan, eikä pelkästään iän. Pestalozzi halusi korostaa yksilön taitojen ruokkimista. Tämä oli aikanaan, eli 1700-luvun lopulla, mullistava ajatus, sillä oma-varaisissa yhteisöissä ja mekaanisissa palvelutöissä oli tarkoitus, että yhteisöt toimivat kuin yhtenä koneena, yksilöt sen osana.²⁷ Lapsien oli tarkoitus kuunnella vanhempaa ja pelätä Jumalaa. Pestalozzin painotus siis oli korostaa yksilön kykyä itsenäiseen ajatteluun ja kriittiseen pohdintaan, ja sitä, miten lukemisessa ja maailman havainnoinnissa on tärkeämpää ymmärtää sisältö kuin oppia toistamaan tekstiä ulkoa.

Pestalozzi ei ollut vain pelkkä opetusta pohtiva ajattelija, vaan hän oli myös käytännön elämässään kasvattaja. Ranskan vallankumouksen jäljiltä jäi Sveitsinkin alueelle paljon sotaorpoja, jotka Pestalozzi otti huostaansa. Hän yritti palauttaa kodin tunnun ja kasvattaa lapsille takaisin moraaliset piirteet. Hän kasvatti lapsia ja myöhemmin vuonna 1805 hän lopulta perusti Yverdonin sisäoppilaitoksen, jossa vieraillessaan Fröbel oppi Pestalozzin pedagogisia teorioita ja myöhemmin ne kulkeutuivat Cygnaeukselle.²⁸

Kaikki eivät kuitenkaan olleet myötämielisiä Cygnaeuksen kokoamille ajatuksille pedagogiikan käytännöistä. Jo ennen kuin Cygnaeuksen ehdotuksia alettiin käsittelemään uudistuksista vastaavassa komiteassa, aikalaiset kritisoivat hänen ideoitaan. Erityisesti J. V. Snellman kirjoitti vuonna 1861 kesällä, jolloin Cygnaeus ironisesti oli jo kansakoulujen ylitarkastajan virassa, napakan arvostelun, jossa hän muun muassa kritisoi tarvetta tuoda ulkopuoliset metodit

²⁵ Lujala 2007, 62–63.

²⁶ Cygnaeus (1861) 1910, 266.

²⁷ Silber 2025.

²⁸ Silber 2025.

suomalaiseen sivistykseen ja saksalaisen pedagogian rihkamaisesta ja abstraktista luonnosta.²⁹ Vaikka Snellman oli alussa ollut Cygnaeuksen kollega ja he tukivat toisiaan akateemisesti, Snellman päätyi kritisoimaan Cygnaeuksen saksalaisen pedagogiikan inspiraatioita, jotka erosivat fundamentaalisesti hänen omasta näkemyksestään siitä, miten perhekeskeistä kasvatuksen tulisi olla, ja syytti Cygnaeuksen suunnitelmia perheen korvaamisesta koululla. Erimielisyyksistä johtuen Cygnaeus ei myöskään ottanut Snellmania osaksi kansakoulujen tarkastuskomiteaa.³⁰ Samana vuonna 1861 Cygnaeus julkaisi vastauksen Snellmanin kiistakirjoituksiin häntä ja hänen kollegaansa Joseph Paulsonia vastaan *Helsingfors tidningar* -lehdessä. Cygnaeuksen ideat ovat esillä, ja ne tiivistyvät edelleen perusperiaatteeseen; Lapset oppivat tekemällä, eivät pelkästään ulkomuistiin tavaamalla.³¹

Toinen Cygnaeuksen vastustajista oli Zacharias Cleve, joka kuitenkin työskenteli Cygnaeuksen kanssa tarkastuskomiteassa. Cleve oli myös kirjoittanut kansakoulu idean turhuudesta, mutta ero ei vaikuta yhtä fundamentaaliselta verrattuna Snellmaniin.³²

Cygnaeuksen ideat olivat siis ajoittain ristiriitaisia ja aikalaiset kuvailivat häntä persoonanakin tätä sanaa käyttäen. Vaikka Cygnaeuksen ideat vetosivat systeemiin, jossa kirkko ei ole ainoa opettaja ja kansansivistyksen keskus, hänen taustansa pappina ja kirkonmiehenä näkyvät selvästi, kun katsoo tarkemmin, miten hän esimerkiksi painottaa Raamatun oppimista kansakoulujen opetussuunnitelmissa.

2.3 Laulua, leikkiä ja Raamattua

Huomattavaa Cygnaeuksen opetussuunnitelmassa lastentarhalle on se, kuinka rauhallisesti asiat etenevät. Cygnaeus todella uskoi sanontaan ”hitaasti hyvä tulee”. Askartelu ja leikki olivat Cygnaeuksen mukaan hyvin tärkeitä opetusmetodeja sekä lastentarhan ensimmäisellä että toisella asteella. Fröbelin lahjoja ohjeiden mukaan käyttäen Cygnaeus demonstroi, kuinka pikkuiset oppivat näppäryyttä ja luovuutta. Tanskan matkoillaan Cygnaeus vieraili lastentarhoissa, joissa töitä opetettiin leikin muodossa. Lapset saivat harjoitella luovuuttaan puupalioiden avulla. Näppäryys kehittyi, kun opettajat kehottivat näpertelyä. Lopputuloksena lapset olivat rakentaneet jos minkäkin laatuksia rakennuksia. Tämä oli Cygnaeuksesta täydellistä it-

²⁹ Nurmi 1988, 119.

³⁰ Luukkanen (2000) 2024.

³¹ Cygnaeus (1861) 1910, 400–405.

³² Nurmi 1988, 121.

senäisyyden ja harkintakyvyn harjoitusta. Oikeilla työkaluilla pienillekin lapsille oli mahdollista opettaa abstrakteja konsepteja, kuten luonnontieteitä ja matematiikkaa. Mitä nuorempana lasta alettiin koulimaan ikään sopivilla metodeilla akateemisten aineiden perusteissa, sitä helpompi hänen oli ymmärtää maailmaa ympäriinsä, oli logiikka. Asioita käytännössä luomalla antoi myös lapsille mahdollisuuden kehittää taiteellista silmää ja aistillista havaintoa kokeillessaan eri materiaaleilla leikkimistä.³³ Cygnaeus lisäsi lastenseimen ja -tarhan opetussuunnitelmaan tarpeen monelle erilaiselle käytännön läheiselle käsityölle, kuten kutomiselle ja puutöille. Puutarhatyöt olivat myös hyvin tärkeä luonnontieteellinen opetuskeino.³⁴

Raamatun opettelu oli keskeistä uskontokeskeisessä opetusmallissa. Tämä painotus Cygnaeuksen suunnitelmissa ei ole yllättävää, ottaen huomioon hänen pitkän uransa pappina ja kirkko-opettajana. Ennen oli tapana vain laittaa aikuiset opettelemaan Raamatun tekstejä ja rukouksia ulkoa rippikoulua varten ilman, että kaikki varmasti ymmärsivät sanomaa tai niiden muistamisen merkitystä.

Cygnaeuksen suunnitelman mukaan Raamatun tarinoiden opettelu oli alettava jo nelivuotiaana. Opettajattaren tuli esitellä Raamattua kuin satukirjaa, pienissä pätkissä, yksinkertaisella kielellä ja hienojen kuvien kera. Oli myös olennaista yhdistää esimerkiksi laululeikit ja keholinen osallistuminen virsien opetteluun. Lastentarhassa, kun lapset olivat alkaneet jo kiinnostua sisällöstä, opettajatar lukisi heille valittuja tarinoita Uudesta ja Vanhasta testamentista ja osia kirkkohistoriasta, esimerkiksi osuuksia, jotka koskivat lasten siunaamista ja Jeesuksen elämää. Cygnaeus korostaa nimenomaan ymmärtämistä ja päättelykykyä, eikä pelkästään ulkoa opettelua ja sokeasti seuraamista. Lapsia ei kuitenkaan ollut tarkoitus kasvattaa uskontoa kritisovaksi, vaan heihin piti selityksien ja syy-seuraussuhteiden kautta luoda jumalanpelko, nöyryys ja kunnioitus. Lasten tuli myös olla kiitollisia esimerkiksi Jeesuksen ihmisten eteen tekemästä uhrauksesta.³⁵

Opetus ei kuitenkaan suinkaan ollut pelkästään uskonnollista, kysymyshän oli kansasivistyksestä. Lastentarhan opetussuunnitelmaansa Cygnaeus on muun muassa kehittänyt tarkan, kolmiasteisen kielenopetuksen metodin, jonka opettelemista aloitetaan Cygnaeuksen aikaan noin seitsenvuotiaana. Aluksi kaikki opetus vaikuttaa perustuvan havainnointiin eli siihen, mitä lapsi pystyy näkemään ja nimeämään. Nimeäminen alkaa talon sisäisistä esineistä ja siirtyy

³³ Cygnaeus (1859) 1910, 43.

³⁴ Cygnaeus (1856) 1910, 268.

³⁵ Cygnaeus (1856) 1910, 269.

pikkuhiljaa lapsen menestyksen mukaan ympäröivään luontoon, jossa opetukseen sekoittuu luonnontieteiden vivahteita. Cygnaeus on myös ottanut huomioon esinepysyvyyden hahmottamisen kehityksen lapsissa, ja osa ensimmäisen vuoden opetuksesta keskittyy asioiden kuvailmiseen, jotka eivät ole samassa tilassa. Kirjoitusta taas opetetaan kirjain kerralla, ja Cygnaeus huomauttaa, että vanhat tavumetodit olivat objektiivisesti huonoja opetusmetodeja. Opetuksessa siis priorisoitiin ympäristön havainnoiminen ja kirjainten opettelu ja yhdisteleminen. Vasta toisena vuonna harjoitellaan ääneen lukemista toistuvalla kertaamisella ja kolmantena vasta muodostetaan lauseita. Cygnaeuksen mielestä selvästi piti edetä lasten ehdoilla, eikä ylikuormittaa heitä.³⁶

Laskennonopetus eli matematiikka saattaa nykypäivänäkin olla monelle lapselle vaikea ymmärtää ja monet eivät todellakaan nauti siitä. Tämä saattaa olla tosin hyvin epäammattimainen yleistykseni. Cygnaeus kuitenkin suunnitelmassa painotti, että asioiden ymmärtäminen helpottuu huomattavasti, jos se on esitetty oikein. Matematiikasta on tehtävä fyysistä ja kosketeltavaa, eikä opettajattaren tule mennä ohjeita pitemmälle. Vasta toisena vuonna Cygnaeuksen suunnitelmassa edetään satoihin ja tuhansiin. Aluksi lasten on helpoin opetella arjen matematiikkaa.³⁷

Lastentarhassa opetellaan myös laulamaan, ja tarkoitus oli keskittyä sekä oppilaiden yksittäisiin ääniin että kuorolauluun. Tämä on ehkä lähinnä nykyistä käsitystä lastentarhan ohjelmasta. Nykyään kyllä harvemmin opetellaan nuotteja. Kaunokirjoitus taas vastineeksi ei enää esiinny nykyisissä kouluissa, saati varhaiskasvatuksessa. Ensimmäisenä vuonna Cygnaeuksen mukaan on hyvä keskittyä vain pieniin kirjaimiin ja antaa lasten opetella lukemaan ensiksi. Vasta kolmannella vuodella tulee opetella nopeaa-kirjoitusta ja kynän hallintaa.³⁸

³⁶ Cygnaeus (1856) 1910, 270–272.

³⁷ Cygnaeus (1856) 1910, 274.

³⁸ Cygnaeus (1856) 1910, 274.

3 Hoitajattaret, naisten kasvattava rooli

3.1 Naisopettajat tulevat

Tyttökoulut olivat siis erillinen instituutio Suomessa kansakoulun alusta alkaen. Tyttökouluja oli olemassa jo Suomessakin, tarkemmin ottaen Helsingissä, kun Cygnaeus itse oli opiskelija. Naisten opiskelu ei ollut ennenkuulumaton idea muissa länsimaissa, sillä tytöt ja naiset pysyivät käymään ainakin alustavan koulun lukemista ja laskemista opetellen jo vuosia.³⁹ Kuitenkin oli silti suuri ajatus, että nainen voisi kouluttautua erityiselle uralle, ja vaimoksi tuleminen oli naisen tärkein tehtävä käsitöiden ja kodin rakentamisen ohessa, joten heillä oli harvoin aikaa tai tukea hankkia korkeakoulutusta. On tärkeää ottaa huomioon, ettei Suomen suuruuti-naskunnassa naisilla ollut edes äänioikeutta ennen kuin 1906⁴⁰. Naimisissa olevat naiset eivät olleet saaneet myöskään itsenäisesti valita omaa työnantajaansa kodin ulkopuolella ennen vuotta 1887⁴¹. Tämä yksityiskohta on tärkeä huomata, sillä se voi selittää, miksi Cygnaeuk-sen mukaan naimattomat naiset olisivat parhaita opettajan työhön.

Cygnaeuksen arvostusta naisia kohtaan kasvattajina ja opettajina ei tule aliarvioida. Elämän-kertojen mukaan Cygnaeuksen lapsuus oli suurimmaksi osin naisten muovaama. Hän oli hy-
vin läheinen sisarensa Johannan kanssa, jonka kanssa hän oppi lukemaan. Hänellä oli myös
veli, mutta kirjoitusten mukaan he eivät olleet juurikaan tekemisissä. Cygnaeus on myös sa-
nonut, että suuri inspiraatio naisten opiskelun tukemiseen tuli hänelle amerikkalaisesta femi-
nistisestä kirjallisuudesta.⁴²

Kun tuli aika perustaa seminariumeja ja tytöille kansakouluja, Cygnaeuksesta oli erittäin tär-
keää, että tyttökouluissa, lastenseimissä ja –tarhoissa oli naisopettajia eli opettajattaria. Jo en-
simmäisissä kirjoituksissaan pedagogian saralla Cygnaeus ylistää naisten tärkeyttä tyttöjen si-
vistyskasvatuksessa. Hänen mukaansa miesopettajat, edes maan kokeneimmat, eivät pysty so-
veliaasti opettamaan nuoria naisia. Tämä priorisointi on niin ilmiselvää, että suunnitelmissaan
Cygnaeus oli jopa huolissaan, mahtaako maan miesten keskuudesta löytyä kunnon opettajia
edes poikakouluihin.⁴³ Hänen suora julistuksensa siitä, että miehet saattoivat olla kyvyttömiä
sivistämään lapsia vaikuttaa hyvin radikaaliselta väitteeltä 1800-luvun yhteiskunnassa.

³⁹ Nurmi 1988, 215.

⁴⁰ Erkkilä, 2024 (2016).

⁴¹ Ramsay 2003, 252.

⁴² Nurmi 1988, 215.

⁴³ Cygnaeus (1857) 1910, 12–13.

Sama huoli päti lastentarhanopettajiin eli hoitajattariin, joihin Cygnaeuksen mukaan ei tulisi palkata miesopettajia. Koska ennen mallikouluja ja seminariumeja Suomessa ei ollut mahdollisuutta kouluttaa naisopettajia heti alusta asti, hän lähetti muutaman naisen stipendien avustuksella opiskelemaan varhaiskasvatusta Saksaan ja Venäjälle Pietariin, jossa opiskellessaan hän itse oli saanut suurimmat vaikutteet.⁴⁴ Fanny John, Cygnaeuksen sisarentytär oli yksi ensimmäisistä, joka lähti tai lähetettiin opiskelemaan varhaiskasvatusta ja lastentarhatoimintaa vuosina 1859–1863, ensin Hampurissa ja sitten Bernissä sijaitsevilla erikoistuneilla laitoksilla. Käyttäen silloista sanaa ”sivistysmaa”, naisopettajia oli jo olemassa ympäri Eurooppaa ja Pohjois-Amerikkaa. Muissa maissa seminariumit olivat kuitenkin sukupuolitettuja, joten yhteinen oppilaitos oli uusia idea Suomelta.⁴⁵ Todennäköisimmin tämä johtui pelosta, että miehet kohtelisivat laitoksen nuoria naisia sopimattomasti. Fannyn lisäksi neljä muuta stipendiaattia jäivät Suomen kasvatukseen historiaan. Muun muassa Christina Nappa työskenteli pisimpään Jyväskylän mallikoulun opettajatarena⁴⁶.

Cygnaeus ehkä aloitti lastentarhapedagogiikan levityksen Suomessa, mutta sen todella veivät kansan tasolle Hanna Rothman ja Elisebeth Alander, Cygnaeuksen seuraajat, jotka perustivat kansanlastentarhan Helsinkiin vuonna 1888, joka tunnettiin aluksi Fröbel-laitoksen nimellä. Rothman ja Alander olivat naimattomia sivistyneitä naisia, jotka halusivat edistää naisten kasvatusta. Seurakunnallisten avustustöiden lisäksi köyhille lapsiperheille ei ollut juuri muuta tukea, joten kansanlastentarha oli luonnollinen jatko lastenseimi-idealle. 1890-luvulta lähtien Rothman ja Alander alkoivat järjestää kasvattajatar kursseja kansanlastentarhan yhteydessä, jotta alalle saataisiin pätevää henkilökuntaa. Laitoksen opit ja koulutusmateriaalin Rothman hankki vuonna 1882 valmistumalla Berliinin Pestalozzi-Fröbel-Haus lastentarhanopettajakoulutuslaitoksesta. Suomen nykyinen varhaiskasvatusopetus perustuu vieläkin tänä aikana opittuihin periaatteisiin. Vuonna 1908 laitos sai oman rakennuksensa, joka tunnettiin nimellä Ebeneser-koti.⁴⁷

Cygnaeuksen ohje naisopettajille on osoittaa hellyyttä ja ohjata pienokaisia Jumalan rakkauten tavoin. Johtajattaren odotetaan toimimaan hyvänä, äidillisenä esimerkkinä sekä seminaariumissa opiskeleville naisille, että tytöille, joita he opettivat, ja lapsille, joiden hyvinvointi oli

⁴⁴ Nurmi 1988, 215.

⁴⁵ Nurmi 1988, 216.

⁴⁶ Lujala 2013, 18.

⁴⁷ Lujala 2013, 19.

uskottu heidän käsiinsä. Yllättävästi Cygnaeus tuo esille myös molempisuuntaisen kunnioituksen, että opettajan tulisi ansaita myös oppilaidensa kunnioituksen ja luottamuksen.⁴⁸ Yleisesti 1800-luvun kasvatuksesta saa käsityksen, että kunnioitus menisi vain ylöspäin, ja että lasten tunteista auktoriteettia kohtaan ei tulisi välittää. Kuitenkin Cygnaeuksen kasvatusideaalissa tunnutaan painottavan, että välinpitämättömyys ja laiminlyönti ovat suurimpia vikoja, jotka johtavat moraaliseen ja henkiseen korrupioon.

Seminariumin naispuolen ja tyttökoulun johtajaksi haettiin myöskin naisauktoiteettia, jolloin nainen myös saisi yhden koulun korkeimmista viroista. Vaatimuksena oli, että johtajattaren tulisi olla seminaariumin suorittanut ja tyttökoulun käynyt lempeä, mutta vakava luontoinen nainen.⁴⁹ Tyttökouluissa työskentelevien naisten tuli siis edustaa ideaalisia äitihahmoja, mutta olla samaan aikaan nuoria, sivistyneitä ja naimattomia. Tässä voi mahdollisesti havaita Cygnaeukselle kuuluisaa ristiriitaisuutta.

3.2 Tulevien kasvatusta, mitä tytöt oppivat koulussa

Kuten tekstissä on jo moneen otteeseen mainittu, lastenseimet ja –tarhat perustettiin nimenomaan seminaariumin tyttökoulun puolelle. Cygnaeuksen mukaan tyttöjen, tulevien vaimojen, tulee opetella lastenhoitoa jo omasta lapsuudestaan alkaen. Suunnitelmana oli, että jo yhdeksänvuotiaat tytöt saisivat osallistua lastenseimien pikkulasten hoitoon. Cygnaeus uskoi vahvasti luonnolliseen harjoitteluun:

— ja sittenkun hänestä tulee äiti, on hänen useimmissa tapauksissa oltava lasten ensimmäinen ja ainoa opettaja, -- , niin ei myöskään voida kieltää, että kansansivistystä harrastettaessa etupäässä on koetettava työskennellä naisten sivistyksen edistämiseksi.⁵⁰

Tyttökoulun oppilaat olivat 10–16-vuotiaita. Lastenseimet ja –tarhat oli perustettava tyttöjen laitoksen kylkeen, jotta tytöt voisivat osa-aikaisesti työskennellä pikkulasten kanssa.⁵¹

Tytöille ja pojille opetettiin pitkälti samoja asioita aineissa kuten matematiikassa, kieliopissa ja luonnontieteissä. Ennen nämä aineet olivat vain saatavilla ylemmän yhteiskunnan pojille, joilla oli varaa käydä koulussa ja mahdollisesti kotiopetukseen. Toki oli olemassa tyttöjä,

⁴⁸ Cygnaeus (1857) 1910, 226.

⁴⁹ Cygnaeus (1857) 1910, 213.

⁵⁰ Cygnaeus 1856 (1911), 25.

⁵¹ Hämäläinen 1.3.1861..

joille sukulaiset tai tuttavat olivat opettaneet maailman tieteitä, mutta he olivat poikkeuksia ja usein aatelisia tai vastaaviin piireihin korotettu. Suurin ero molemmissa kouluissa opettavissa aineissa ilmeni käsitöissä ja voimistelussa. Tytöille opetettiin kodin sisäisen ylläpitämisen perusteita, kuten pyykkäämistä, leipomista ja tekstiilien korjaamista. Voimistelussa tytöt taas keskittyivät sulavuuteen ja elegantteihin liikkeisiin voiman sijasta. Tärkeimpänä lisänä tyttöjen lukujärjestykseen oli nuoremmista tytöistä huolehtiminen ja heidän hoitamisensa opettajan valvoessa.⁵² Cygnaeus siis uskoi naisten tasa-arvoisuuden tason kohottamiseen, mutta samaan aikaan piti kiinni ajatuksesta, että naisesta on tuleva vaimo ja äiti ainakin äiti-hahmo elämänsä aikana. Kotona tytöt yleensä auttoivat perheen muita naisia huolehtimaan nuoremmasta jälkikasvusta. Siksi Cygnaeus uskoi, että heillä oli synnynnäinen tehtävä, mutta vaativat koulun tarjoamaa opetusta, jotta tulevaisuudessa lapset voisivat fyysisesti ja henkisesti selvitä ensimmäiset elinvuotensa paremmilla mahdollisuuksilla.⁵³

Cygnaeus ei kuitenkaan ollut näkemyksissään täydellinen, ainakaan nykystandardien mukaan. Hän kuitenkin oli valmis myös haastamaan aikansa ennakkoluuloja opittuaan englanninkielisten maiden feminismistä. Nuorten naisten oletettiin pitkään vain kykenemään huvitteluun ja kevytmielisyyteen. Kuitenkin samalla näkee, että Cygnaeus uskoi naisen taitojen ulottuvan vain talon sisälle niin sanotusti, sillä hän tarjoaa kouliintumisen kohteiksi kokkaamista, puutarhan tai karjanhoitoa. Naisten ei myöskään hänen mielestään sopinut ottaa osaa kevytmielisiin huveihin.⁵⁴ Kansakoulun johtajattaren vastuualueeseen siis kuului myös synnittömyyden ylläpito. Oppilaiden keskuudessa ei tullut esiintyä siveettömyyttä, säädyttömyyttä tai kevytmielisyyttä, ja tällainen käytös saattoi johtaa oppilaan erottamiseen koulusta.⁵⁵

Lastenhoitokoulutuksen odotuksissa on Cygnaeuksen kirkkotausta täysin näkyvillä. Kuten olen jo mahdollisesti maininnut, lapsenhoito oli naisen suurin pyhä taivaallinen kunnia. Cygnaeus painotti, että opettajattarien tuli muistuttaa lastenseimessä ja -tarhassa harjoittelevia tyttöjä siitä, kuinka suuri kunnia oli hoitaa Jumalan lasta. Tyttöjä opetettiin niin, etteivät he johdaisi pienokaisia syntiin. Jumalanpelko oli ohjaava kaikkea kansakoulussa tapahtuvaa.⁵⁶

Koulussa opetuksen haluttiin myös parantavan lapsien kotielämää. Cygnaeus kirjoittaa kirjeisiinsä siitä, kuinka hän toivoo, että tytöt ottavat opintonsa kotiin ja auttavat kaitsemaan heidän

⁵² Cynaesus (1860) 1910, 284–285.

⁵³ Cygnaeus (1857) 1910, 25.

⁵⁴ Nurmi 1988, 216.

⁵⁵ Cygnaeus (1857) 1910, 226.

⁵⁶ Cygnaeus (1857) 1910, 318.

omia lapsiaan kohti kehittyneempää tulevaisuutta. Se parantaisi oppilaiden yleistä koulumestystä, jos äidit pystyisivät opettamaan heille lukemisen ja laskemisen perusteet kotona.⁵⁷

Odotukset tytöille olivat siis korkeita, ja heillä oli enemmän odotuksia ja vastuita, kuin koskaan ennen Suomen akateemisessa historiassa. Cygnaeuksen feminismiä ei siis tule aliarvioida, sillä hän ei koe tyttöjä vähempiarvoisina tai aliarvioi heidän kykyjään kouluttautua ja oppia samassa määrin kuin pojat. Cygnaeus ei myöskään nähnyt syytä, miksi naiset eivät kykenisi jatko-opintoihin. Opettajankoulutuksen stipendiaattien lisäksi merkittävin oppilas, jota Cygnaeus henkilökohtaisesti tuki ja kannusti, oli Emma Irene Åström. Åström valmistui kansakoulunopettajaksi Jyväskylän seminaarista vuonna 1869, mutta hänen opintimensä oli vasta puolella välissä. Åström valmistui Suomen toiseksi naisylioppilaaksi vuonna 1873 ja ensimmäiseksi naismaisteriksi vuonna 1882. Cygnaeus juhlisti tätä saavutusta, ja muutamaa vuotta myöhemmin, tarkemmin sanottuna 1886, Emma haki ja sai ensimmäisenä naisena historian, ruotsin sekä suomen lehtorin paikan Tammisaassa, jonka saavuttamisessa ja palkanmäärittelyssä Cygnaeus oli isona tukena.⁵⁸

Cygnaeuksen tarkoitus ei vain siis ollut opettaa tytöille, miten olla hyviä ja kuuliaisista lastenkasvattajia, vaan mahdollistaa naisten äänen liittymisen tulevan sukupolven opettajuuteen. Lisäksi luku- ja laskutaito sekä muut peruskoulun antimet mahdollistivat tulevaisuudessa enemmän itsenäisyyttä, sillä kuten sanonta kuuluu, ”tieto on voimaa”.

3.3 Äidin katse pienten lasten kasvatuksessa

Kuten läpi koko tutkielman on tullut esille, Cygnaeuksen mielestä äidit olivat lapsien oppimisen alku ja pesämuna. Vastasyntyneenä olo on ainoa kokemus, jonka kaikki elävät ihmiset ovat historiassa kokeneet, vaikka vain minuutteja. Lapsuus niille, jotka siitä selvisivät, oli työntäyteinen tai etiketillä järjestelty, riippuen yhteiskunnallisesta asemasta. Lapsiin liittyy myös vanhemmuus ja kasvatusta, joka 1800-lukuun asti nähtiin lähes kaikkialla äitien työnä. Sen sukupuolittunutta roolitusta kuitenkin haastetaan nykypäivänä ja ilman äitiä kasvaneet lapset eivät todellakaan olleet harvinaisuus 1800-luvullakaan. Yleinen syy naisten aikaiseen kuolemaan oli synnytyksessä tapahtuneet komplikaatiot, jota ei ajan lääketieteellisillä metodeilla pystytty hoitamaan. Jopa 25–40 % lapsista ei selvinnyt ensimmäistä ikävuottaan⁵⁹.

⁵⁷ Cygnaeus (1877) 1910, 561.

⁵⁸ Nurmi 1988, 218.

⁵⁹ Cygnaeus (1859) 1910, 33.

Mahdollisesti juuri tämän takia Cygnaeus oli niin keskittynyt naiskasvattajien kouluttamiseen. Sen lisäksi, että hän oli pääasiallisesti naisten kasvattama ja opettama varhaisessa lapsuudessa, Cygnaeus uskoi myös terveeseen ja oikeanlaisen kasvatuksen vaativan äidinsilmää ja äidillistä katsetta, erityisesti tyttöjen kanssa.⁶⁰ Cygnaeus myös vahvasti uskoi henkisen äitiyden olevan kaikkien naisten taivaallinen kutsu ja että tuon kutsumuksen nainen tavalla tai toisella tulee täyttämään, vaikka hän jäisi aviottomaksi ja lapsettomaksi.⁶¹ Cygnaeuksen feminismin intensiivisyys näkyy hänen kirjoituksissaan Venäjän keisarille, jossa hän kuvaili matkoillaan oppimaansa kasvatustiedettä. Cygnaeus vetoaa vahvasti kristillisiin uskomuksiinsa, kuten siihen, että lapset on luotu Jumalan kuvaksi kuten kaikki muutkin luomakunnan jäsenet, mutta vauvojen ja lasten tarpeet jäävät usein laiminlyödyiksi valtion tasolla. Cygnaeus niin sanotusti nostaa kissan pöydälle huomauttamalla, että hallitus itse oli laiminlyönyt äidit ja että kapitalistisen teollisuustalouden jalkoihin on jäänyt naisen rooli seuraavan sukupolven kaitsijana.⁶² Selvästi jokin todella muuttuikin sosiaalisessa kulttuurissa, sillä jo 1880-luvun lopussa ääni kellossa oli muuttunut, ja naisten katsottiin olevan aktiivisia yhteiskunnan jäseniä kotona ja sen ulkopuolella.⁶³

Vauvan hoito oli 1800-luvulla enemmänkin lisääskare kuin keskittymisen kohde uusille alemman luokan äideille. Lapsen yksilöllisyys yleensä hukkui, kun vaatteet ja tarvikkeet olivat samat lapsesta toiseen. Vielä 1940-luvulle tultaessa puhuttiin kapalovauvoista ja kolttulapsista. Lapsia tuli olla mahdollisimman monta, mutta heidän tuli olla pois tieltä, helposti hoidettavia ja hyödyksi. Tällaisen kuvan muistitieto ja vaatearkistot muun muassa luovat. Selitetään, että kodin ja tilan töistä ei maaseudulla voitu pitää taukoja, joten lapsi kietaistiin kankaaseen ja tuuditettiin kehtoon siveyden ja helppohoitoisuuden nimissä.⁶⁴ Ajan, 1850-luvulta alkaen, kasvatusoppaat olivat Suomessa lähes täysin keskittyneet uskonnolliseen puhtasoppisuuteen. Suurin osa niistä on kirkonmiesten kirjoittamia. Kotikasvatus oli vielä normi, eli lapset kasvoivat kotona sukulaisten ja mahdollisen palvelusväen kaitsemana. Kuitenkin opaskirjallisuus varoittaa tällaisen tavan rappioittavasta luonnosta ja syyttää vanhempia, erityisesti äitiä, lasten aikaisesta kuolemasta.⁶⁵

⁶⁰ Cygnaeus (1858) 1910, 138.

⁶¹ Cygnaeus (1859) 1910, 33.

⁶² Cygnaeus (1859) 1910, 33.

⁶³ Sulkunen 2003, 240.

⁶⁴ Cygnaeus (1859) 1910, 33.

⁶⁵ Tähtinen 1992, 88.

Naista siis sekä ylistettiin, että syytettiin lasten kasvatuksen voitoista ja virheistä. Aikalainen suurnainen Minna Canth kirjoitti lopulta, että hän oli huolissaan Cygnaeuksen todellisista naiskäsityksistä. Cygnaeus oli asettanut naiset ja samalla odotuksensa heidän kyvyistään ja hyveellisyydestä mahdottomalle jalustalle, mikä saattaisi johtaa pettymykseen. Päinvastoin kuitenkin tapahtui, eikä Cygnaeus lakannut rakastamasta naisia.⁶⁶ Vaikka aikalaiset näkivät tämän huolestuttavana pakkomielteenä, Cygnaeuksen halu edistää naisten oikeuksia oli vaikuttava etu tulevaisuudessa. Cygnaeus kuitenkin oli edelleen uskonnollisen kasvatuksen kannalla. Kasvatusoppaissa uskonnollinen kasvatus alkoi vaihtua lääketieteelliseksi ja etääntyi kirkosta vasta 1870-luvulla⁶⁷.

⁶⁶ Nurmi 1988, 218.

⁶⁷ Tähtinen 1992, 84.

4 Loppuluku

Uno Cygnaeuksen yrityksiä nostattaa naisten asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa ei tule missään tapauksessa aliarvioida. Vaikka kaikki Cygnaeuksen toiveet eivät toteutuneet juuri hänen suunnitelmiensa mukaan, hänen henkilökohtaisesti tukemat yksilöt ja instituutiot silti ylittivät rimoja, joita vain harva, jos kukaan nainen oli Suomessa ennen saavuttanut. Opettajan koulutus ja ammatti olivat yksi ensimmäisiä vaikutusvaltaisia ja korkeasti koulutettuja töitä, joita nainen saattoi harjoittaa kodin ulkopuolella eivätkä suoraan liittyneet teolliseen tuotantoon tai pelkästään talouden ylläpitoon. Suomen ensimmäisen naismaisterin Emma Irene Åströmin henkilökohtainen suhde Cygnaeuksen kanssa saattoi olla romanttinen ja taloudellinen, mutta se ei vähennä Åströmin lehtorinuran merkittävyyttä suomalaisessa feminismissä. Naiset opettajina olivat Suomessa iso edistys naisten itsenäiseen työllistymiseen. Cygnaeuksen valmius tukea ja mahdollistaa naisten korkea koulutustaso näkyy vielä nykypäivän Suomessa.

Tärkeimmin myös lapsuuden idea muuttui Suomen alueella radikaalisti. Kasvatuksen ja hoidon siirtyminen osittain kodin ulkopuolelle ei ollut kaikkien aikalaisten mieleen, mutta Cygnaeuksella oli tukenaan laaja tutkimus- ja käytännön toteutussuunnitelma. Johann Heinrich Pestalozzin teoriat siitä, kuinka lapsi kehittyy aktiiviseksi ja itsenäiseksi yhteiskunnan jäseneksi rakkauden ja leikkilähtöisen opetuksen avulla sekä Friedrich Fröbelin käytännön opit aistillisen maailman esittelystä ja lelujen käyttämisessä osana opetusta olivat mittaamattoman arvokkaita inspiraatioita Cygnaeukselle ja mullistavia lisäyksiä varhaiskasvatuksen opetussuunnitelmaan. Pestalozzin ja Fröbelin teoriat esiintyvät lähes sanasta sanaan ja iteseselitteisinä Cygnaeuksen kirjoitelmissa ja ovat esillä vielä nykypäivän varhaiskasvatuksen käytännöissä, vaikkakin eri tavoilla. Fröbelin opetuksia siis on vielä moderneissa opettajankoulutuksen kurssikirjoissa. Väitän, että Pestalozzin ja Fröbelin vaikutus lapsuuden kuvan kehittymiseen Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa on ollut merkittävä jopa koulunkäynnin ulkopuolella. Fröbelin palikat muistuttavat leluja, joita vauvoille voi nykyäänkin ostaa tai tehdä myös kotikäyttöön ja niitä käytetään neuvoloissa testaamaan lapsen motoristista ja älyllistä kehitystä.

Tyttöjen koulutus ei ehkä ollut täysin uusi idea maailmalla, mutta se oli vasta ollut mahdollista alle sata vuotta Suomen naapurimaissa. Verrattuna miesten opiskeluoikeuksiin oli kysymys naisten opintojen tasa-arvoisuuden opetuksen laadusta ja kestosta vielä hyvin uutta.

Tekstini alussa tähtenä olevat lastenseimet olivat todellinen poikkeus. Tähän mennessä Suomessa vauvat oli kasvatettu perheen kesken niin isoiksi, että oppivat auttamaan talouden

töissä tai poikien tapauksessa myös menemään kirkon järjestämään kouluun. Itsessään vauvojen intellektuaaliseen ja motoriseen kehittymiseen ei alemmissa luokissa tai muuten vähäosaisimmilla ollut varaa panostaa. Vaikka monet pienet lapset eivät käyneet lastenseimessä tai -tarhassa, oli suunnitelma mielenkiintoinen uudistus sekä pikkulapsen, vanhemman tytön, että hallituksen kannalta.

Cygnaeuksen ehdotus yhdistää luokat opiskelun ja elämänoppien yhteydessä taas oli hyvä idea tasa-arvon edistykseen. Vaikka sukupuolten erottelusta pidettiin tiukasti kiinni, yhteiskunnallisten rajojen tasoittaminen oli askel kohti tasa-arvoisempaa yhteiskuntaa. Varsinkin, kun sukupuolesta riippumatta tytöille ja pojille opetettiin samoja aineita, kuten luku- ja kirjoitustaitoa sekä matematiikkaa. Erot oppiaineissa perustuivat sukupuolitettuihin askareisiin, eli esimerkiksi puutöihin ja lastenhoitoon. Tytöt saivat käytännössä oppia hoitamalla lastenseimen lapsia, ja siten valmius äitiyteen kehittyi. Tämän voi uskoa myös nostaneen äitien ja lasten elämänlaatua. Cygnaeus ylisti erityisesti äitejä seuraavan sukupolven kasvattajina ja kuten tyttöjen koulutuksesta näkee, oli mukana tukemassa tulevien sukupolvien kukoistamista naisjohotteisesti. Cygnaeus haastoi miesopettajien kyvyn huolehtia pikkulapsista kunnolla, mikä on ajalleen hyvin radikaali väite.

Kaiken kaikkiaan Uno Cygnaeuksen suunnitelmat eivät mitenkään olleet täydellisiä, kuten onkin hyvin inhimillistä. Hän oli vain yksi mies, joka esitti ristiriitaisia ehdotuksia silloin tällöin. Kuitenkin hänen intohimonsa ja omistautumisensa kansakoulu-uudistuksen luomiseen on mahdollistanut varhaiskasvatuksen synnyn Suomessa ja auttanut nostamaan sekä naisten, tyttöjen että pienten lasten asemaa sivistyksen yhteiskunnassa.

Lähdeluettelo

Alkuperäisaineisto

Cygnaeus, Uno: *Uno Cygnaeuksen kirjoitukset Suomen kansakoulun perustamisesta ja järjestämisestä*. Kansanvalistusseura, Helsinki 1910.

Sanomalehtiartikkelit

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot

”Pastori U. Cygnaeuksen ehdotus Suomen kansakoulun järjestämiseen”. *Hämäläinen* 01.03.1861 & 08.03.1861, nro 9 & 10. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/388024?page=3> [haettu 23.01.2025].

Verkkolähteet

Erkkilä, Päivi & Krekola, Joni: Naiset äänestäjinä, ehdokkaina ja poliitikkoina – tietopaketti. Eduskunta. <https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/kirjasto/aineistot/yhteiskunta/historia/naisten-aanioikeus-110-vuotta/Sivut/default.aspx> [haettu 22.5.2025].

Curtis, Stanley James: Friedrich Froebel. *Encyclopedia Britannica*, 17.6. 2024. <https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Froebel>. [haettu 23.3.2025].

Luukkanen, Tarja-Liisa: Cygnaeus, Uno. *Kansallisbiografia-verkkójulkaisu*. *Studia Biographica* 4. SKS, Helsinki (2000) 2024. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/3176> [haettu 24.1.2025].

Silber, Kate: Johann Heinrich Pestalozzi. *Encyclopedia Britannica*, 13.2.2025, <https://www.britannica.com/biography/Johann-Heinrich-Pestalozzi>. [haettu 30.3.2025].

The Editors of Encyclopaedia Britannica: Preschool education. *Encyclopedia Britannica*, 26.11.2024, <https://www.britannica.com/topic/preschool-education>. [haettu 24.3.2025].

Tutkimuskirjallisuus

Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko: Johdanto. *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. SKS, Helsinki 2011, 11–15.

- Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko: Yhteiskunta ja koulutus. *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. SKS, Helsinki 2011, 16–32.
- Jalava, Marja: Kansanopetuksen suuri murros ja 1860-luvun väittely kansakoulusta. *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. SKS, Helsinki 2011, 74–94.
- Lujala, Elise: Lastentarhatyön, koulun ja opettajankoulutuksen kehitysvaiheiden yhtymäkohtia vuosina 1856-1995. *Naisen äänellä : professori Eila Estolan juhlaKirja*. Toim. Anna-Maija Puroila, Saara-Leena Kaunisto & Leena Syrjälä. Oulun yliopisto, Oulu 2013.
- Lujala, Elise: *Lastentarhatyö, kansanopetuksen osa ja kotikasvatuksen tuki – toiminnan päämäärät ja toteuttaminen Pohjois-Suomessa 1800-luvun lopulta vuoteen 1938*. Oulun Yliopisto, Oulu 2007.
- Meretniemi, Marja: Kutsumustehtävästä lastentarhanopettajan ammattiin. *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. SKS, Helsinki 2011, 253–265.
- Nurmi, Veli: *Uno Cygnaeus. Suomalainen koulumies ja kasvattaja*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1988.
- Ramsay, Alexandra: Naisasialiike – itsevarmuuden pitkä taival. *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Toim. Anja Kervanto-Nevanlinna & Laura Kolbe. Tammi, Helsinki 2003, 252–259.
- Roivainen, Päivi: *Puettu lapsuus. Löytöretkiä lastenvaatteiden saarille*. Suomen muinaismuistoyhdistys, Helsinki 2017.
- Sillanpää, T., & Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta, oppiarvon myöntävä yhteisö. (2021). Tila, tietoaisteistoissa. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sulkunen, Irma: Järjestäytyminen ja kansalaisuuden synty. Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma. Toim. Anja Kervanto-Nevanlinna & Laura Kolbe. Tammi, 2003, 240–251.
- Tähtinen, Juhani. *Miten kasvattaa pikkulapsia: kasvatusmoraliteetin ja -suuntausten lähtökohtien muutoksia Suomessa 1850–1989 suomenkielisten kasvatus- ja hoito-oppaiden sekä aikakauslehdistön ilmaisemana*. Turun yliopisto, kasvatustieteiden laitos, 1992.

Suomen kouluhistoriallinen seura ja Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura.

Koulu ja menneisyys : Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja. Suomen kouluhistoriallinen seura, Helsinki 1935.